

Dr. Popovics Tibor Miklós

A Szent Korona országa és a ruszinok, mint II. Rákóczi Ferenc fejedelem leghűségesebb népe, „gens fidelissima”

A magyar Szent István Korona, a Szent Korona országa, a Szentkorona-tan, a Szentkorona-eszme meghatározó szerepet játszott a ruszin nép, a ruszin etnikum létrejöttének több évszázados, mintegy ezeréves folyamatában. Dr. Tóth Zoltán József szerint „A Szent Korona által közvetített szakrális értékvilág, valamint a rendi és polgári magyar állam történelme általánosságban bizonyítja, hogy a magyarországi közélet és a közjog évszázados jellemzője a hazai, vagy befogadott nemzetiségek, népek széleskörű önállósága”.

Ugyancsak Dr. Tóth Zoltán József szerint az ismert magyar kutató, Mikó Imre a „Nemzetiségi jog és a nemzetiségi politika” című művében megállapítja, hogy a „a Szent István *Intelmei*-hez visszavezethető magyar politika lényegét fejezi ki a »*populus*« fogalom középkori-rendi használata.

Ugyanis a magyar nemzet, a *populus* »nyitva állott a nemzetiségek, a natio-k számára, s a plebs körébe tartozó natio-k feltörekvő fiainak az volt a legfőbb vágyuk, hogy Hungária e legkiválóbb fiait magában foglaló nemesi nemzet, vagyis a magyar nemesség körében felemelkedhessenek«. Továbbá a magyar név ket-tős jelentéséről: »van egy magyar nép, mint etnikai és nyelvi egység, és van egy magyar nemzet, mely merőben szellemi, majd politikai egység. Ez utóbbit natio Hungarica-nak nevezik, mely Werbőczy *populus*ának helyét kezdi elfoglalni« – a magyar rendi nacionalizmus korában –, »de ugyanazt a magyar nemesi nemzetet jelöli meg, amelybe mindenféle nemzetiségű nemes egyenlő jogokkal tartozott, szemben a «gente Hungaricus»-szal, mely csak a magyar nemzetiségű embereket, rendi-állásukra tekintet nélkül jelölte meg”.

Dr. Tóth Zoltán József szerint „Mikó Imre megállapítja továbbá, hogy ez a rendi nemzetfogalom az alapja a Deák Ferenc által kidolgozott (1848) magyar politikai nemzet fogalmának (1868: XLIV. tc.).

Deák, a rendi nemzet fogalmának kiszélesítésével, az állampolgári jogok alanyává kívánta tenni így a hon valamennyi polgárát, társadalmi állásra, vagyoni helyzetre és foglalkozásra való tekintet nélkül és ugyanakkor tekintet nélkül arra is, hogy melyik nemzetiséghez tartoznak.”

Bár István király egyértelműen Róma és a Nyugat felé orientálódott mind vallásilag, mind politikailag, mégis igyekezett baráti jó kapcsolatokat kiépíteni Bizánccal is. Ezt segítette elő egyik húga és Orseolo Ottó velencei doge között 1009-ben kötött házasság, aki a bizánci császár egyik legfontosabb szövetségese

volt. Így lépett István király szövetséges viszonyba II. Basileos bizánci császárral és egyrészt 1015-ben fegyveres segítséget nyújtott a bizánciaknak az akkori bolgár főváros Ohrid elfoglalásában, másrészt 1023-ban fia, Imre herceg bizánci hercegnőt vett feleségül.

Talán ennek is köszönhetően a létrejött Magyar Királyság északkeleti részén, ahol akkor a fehér horvátok, mint a ruszinok legrégebbi szláv ősei éltek, körükben, a zömmel nyugati (római) vallás térhódítása ellenére, mégis több évszázadon át fennmaradhatott a bizánci rítusú vallás, amelyet Cirill és Metód honosítottak meg 863-ban. Ily módon a fehér horvátok már jóval a Kijevi Ruszj 988-as megkeresztelése előtt keresztények voltak, és nem a Kijevi Ruszjtól vették át a bizánci rítusú vallást.

Az István király által egyesített ország, a Magyar Királyság Európa egyik jelentős keresztény állama lett. Az a körülmény, hogy az északkelet-magyarországi fehér horvátok, mint a ruszinok ősei, az István magyar király alattvalói voltak, egyúttal azt is jelentette, hogy ők bekerültek a nyugati kultúrkörbe, ami meghatározó lett további sorsuk szempontjából.

István királyt 1083-ban a szentek sorába iktatták. Mint Kristó Gyula történész írta: „Attól kezdve István neve és szent volta elválaszthatatlanul összefonódott, s minden kor feladatul kapta, hogy meghatározza saját viszonyát Szent Istvánhoz, illetve az általa létrehozott értékekhez, Magyarországhoz, a magyar államhoz a keresztény hithez.”

A Szent István Korona, ha nem is hasonlított a mai Szent Koronához, mégis évszázadokon keresztül jelképesen megtestesítette egészen napjainkig az első magyar király szellemi és ideológiai üzenetét az utódok számára.

A ruszinok ősei (a fehér horvátok) szempontjából különösen fontosak Szent István király híres Intelmei, amelyeket fiához, Imre herceghez intézett, és amelyek tíz fejezetből állnak, akár a tízparancsolat. A hatodik fejezet „a vendégek befogadásáról és gyámolításáról” szól. Kristó Gyula interpretációjában e fejezet rövid kifejtése a következőképpen értelmezhető: „Az idegenből bejövők, a vendégek erősítik, gazdagítják az országot, több nyelvet, több szokást képviselnek, méltók arra, hogy az uralkodó becsben tartsa őket.”

Mondanunk sem kell, hogy pont ez a Szent István által abban az időben egyedülálló és szokatlan módon kinyilvánított tolerancia tette lehetővé, hogy kezdetben a fehér szerbekkel, avarokkal, bolgárokkal, honfoglaló magyarokkal etnikailag keveredett fehér horvátok a XI. század első felében tovább keveredjenek a betelepülő németekkel, a további évszázadok során pedig a vlach (román, aromun, cincár, szerb, macedón stb.), óorosz, lengyel litván, és a legvégén az ukrán kolonistákkal. Ennek eredményeképpen jött létre az az etnikai koktél, amit ma ruszin népnek vagy etnikumnak nevezünk. Az utóbbinak pedig gyakorlatilag nem sok köze van az ukránokhoz, hiszen az ukrán bevándorlási kolonizáció időben az utolsó volt, és nem játszott meghatározó szerepet a ruszinság kialakulásában. Így az ukrán etnikai réteg a ruszinok etnikai felépítményében csak egy vékonyka szelet volt a magyar, vlach vagy óorosz etnikai rétegek domináns szerepéhez viszonyítva.

A tudomány mai állása szerint, így a saját, mintegy ötvenesztendő kutatásaink alapján is megállapítható, hogy a mai ruszin nép (etnikum) több, mintegy

tucat etnikum keveredése során jött létre több mint ezer év alatt a nyugati, a keleti és a déli szlávok érintkezési zónájában a Kárpátok déli oldalán, a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területén. Az általunk használt etnikai szubsztrátum koncepció, valamint kontakt-elmélet és rendszerszemléletű közelítés alapján a ruszinság kialakulásának folyamatát a következőképpen lehet felvázolni. A ruszinok legrégebbi szláv őseit fehér horvátoknak hívták, akik az etnikai szubsztrátumot képezték. Később erre újabb etnikai rétegek rakódtak rá, így a fehér szerbek, avarok, elszlávósodott avarok, bolgárok, magyarok, németek, vlachok (románok) óoroszok, lengyelek, litvánok, szlovákok, ukránok stb., akik mint egy sajátos etnikai koktélaban keveredtek a fehér horvátokkal. Az utóbbiak a legnagyobb mértékben a magyarokkal, a románokkal és az óoroszokkal keveredtek. Ruszinoknak őket az úgynevezett „vlach kolonizáció” beindításától kezdték nevezni, amikor „vlach” kenézek és soltészok közvetítésével óorosz telepések kezdtek érkezni a fehér horvátok által lakott szállásterületre, a mai Kárpátaljára és Kelet-Szlovákiába. Az utóbbiak ugyanis a jövevény óoroszoktól vették át a „ruszin” etnonim (népmegnevezés) használatát ahhoz hasonlóan, ahogy a bulgáriai szlávok a török nyelvű jövevény bolgár-onugoroktól vették át a „bolgár” népmegnevezést.

A vlach kolonizáció során a XIV. századtól egészen a XVIII. század végéig rendszeres betelepülés volt a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területére Galíciából, Volhíniából (Ladomériából), Bukovinából, Podoliából. Egyébként erről vannak a leghitelesebb bizonyítékaink. Több száz ruszinok lakta – a mai Kárpátalján és Kelet-Szlovákiában lévő – település vonatkozásában megvannak a dokumentumok a levéltárakban. Ezekből kiderül, hogy ki, melyik kenéz vagy soltész alapította az adott települést. A betelepülők, de különösen a kenézek és a soltészok jelentős kiváltságokat kaptak a magyar államtól. Ezek közül egyesek aztán (mert voltak valch-román származású kenézek is) a ruszinság első nemesi lettek, például a Drágffy, Bilkei, Dolhai, Ilosvai családok (a magyar nemesiséget regisztráló monográfiákban ezek mind szerepelnek). Ezzel kapcsolatban még azt is szeretném elmondani, hogy a ruszinok történetével foglalkozók vonakodnak beismerni azt, hogy a ruszinokban román beütés is van. Biztos, hogy a ruszinok ősei elég nagy számban keveredtek a valchokkal és a románokkal. A vlachok persze nemcsak románok voltak, hanem a mai Észak-Görögország, Macedónia, Albánia területéről is jöttek a mai Bulgária és Románia területének közbeiktatásával a Balkán- és a Kárpát-hegység legelőin keresztül a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területére, mint vándor pásztorok és egyúttal kereskedők. A vlachok görögkeleti (pravoszláv) vallásúak voltak. Napjainkig kevés, a vlach kolonizáció időszakában alapított és működő, görögkeleti kolostort örököltünk. Ennek az a magyarázata, hogy a vándorló vlachokat vándorszerteselek, az úgynevezett kalugyerek kísérték. Ezek prédikálásához és misszionárius tevékenységéhez nem volt szükség állandó jellegű – fából vagy kőből épített – szakrális kultikus épületekre. Ezért nem mindig lehet hitelesen kimutatni az akkori vlach egyházi központokat.

A lényeg az, hogy a mai ruszinok etnikai keveredés folytán jöttek létre, és a ruszinok őseit elsősorban a magyarok, a magyar állam fogadta be. Ezt soha nem

szabad elfelejteni, mert a honfoglalás pillanatától a mai ruszinok lakta vidékek, legyen akár a mai Kárpátalja, legyen az Kelet-Szlovákia, akkor már a magyar állam tulajdonában voltak. A magyarság, mint befogadó nép (Szent István Intelméi értelmében) befogadta a ruszinok őseit.

Én mindig azt szoktam mondani, hivatalosan a ruszinoknak nincs anyaországuk, de nevelőanyjuk mindig a magyar állam volt. Tehát a magyar állam, a magyar nemzet, mint a ruszinok nevelője tulajdonképpen olyanokká formálta az ide áttelepült ruszinokat, amelyenek ma.

És itt nem kell arra gondolni állandóan, hogy ebben a folyamatban a Kijevi Ruszjnak volt valami hatása. A Kijevi Ruszjnak nem lehetett semmilyen hatása ezekre a területekre. Egyrészt mert a Kijevi Ruszj laza államalakulat volt, amely különböző részfejedelemségekből tevődött össze. Ezek a fejedelmek állandóan háborúskodtak egymással, és kizárt dolog, hogy Kijevben lett volna a Kijevi Ruszj idején egy olyan erős centralizált hatalom, amely behatolhatott volna az akkori Magyarország területére.

Nem hiszem, hogy a magyar állam engedte volna azt, hogy egy szomszédos állam beleszóljon a belügyeibe. Mert ez komolyan veszélyeztette volna az ország függetlenségét. Most tessék elgondolni, hogy ha a Kijevi Ruszjnak a mai Kárpátalja területén lett volna akár katonasága, akár politikai befolyása, akkor könnyen lerohanták volna az egész Alföldet, mert onnan ez már gyerekjáték lett volna. Tehát katonapolitikailag, geopolitikailag a magyar államnak a honfoglalás percétől kezdve elemi érdeke volt megszervezni a határok védelmét a gypű elve szerint. Ez egyébként nemcsak a magyaroknál volt meg, a szlávoknál is volt gypű elve, tehát ez sok helyen létezett. De a magyar állam nem engedhette, hogy akár a galíciái, akár a kijevi fejedelmek valamilyen formában behatoljanak a magyar állam területére. Lehetett valamilyen kapcsolat, nagyon laza kapcsolat, hiszen itt is, ott is szlávok éltek, és onnan volt betelepülés. Mégpedig két formában. Egyrészt spontán módon, a lengyel királyságból saját kockázatukra (engedély nélkül) nagy számban menekültek a történelmi Magyarország területére óorosz jobbágyok. Másrészt a vlach jog alapján a vlach kolonizáció keretében szervezett formában közvetítők beiktatásával kerültek az óorosz áttelepülők a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területére, és általában az újonnan létrehozott irtásfalvakban telepedtek le.

A Kárpátoktól északra élő szlávokat (óoroszok voltak abban az időben még ezek) sokkal jobban sanyargatták az ottani urak. Ezért számukra előnyös volt a Kárpátok déli oldalára áttelepedni, ahol kiváltságokat kaptak, és így sokkal jobban boldogulhattak. Részben ezért és más okok miatt is minden ruszin számára a Szent Korona (egyébként a ruszinok is használják ezt a kifejezést) fontos fogalom. A Szent Korona igenis összefogta a ruszinokat és a többi, a magyarokkal együtt élő népeket.

Egy pár szót szólnék a földrajzi determinizmusról, amit gyakran bírálni szoktak. Kérem, gondolják meg, hogy Európában nem jött létre a magyarhoz hasonló állam, amelynek ilyen ideális földrajzi, geopolitikai fekvése lett volna, amelyet északról, északkelet-kelet felől a Kárpátok koszorúja vett körül. Ez az állam kitöltötte gyakorlatilag az egész Duna–Tisza-medencét. A földrajzi deter-

minizmust azért szokták bírálni, mert ez előtérbe állítja a természeti tényezők szerepét, jelentőségét. Mégis azt hiszem, hogy itt a Szent Koronáról beszélve ez fontos, és ez nem utolsó a szempontok között.

Nemcsak az etnikumok keverednek, hanem a nyelvek is. Ezzel az illetékes nyelvészek teljes mértékben egyetértenek, vagyis azzal, hogy a nyelvek keveredése reális folyamat. A mai ruszin nyelv tájszólásaiban elég sok hungarizmus (magyar jövevényszó) van, és ezek a hungarizmusok hiányoznak a mai ukrán nyelvből. Ez nem is csoda, hiszen az ukránok ősei nem éltek több mint ezer évig egy országban a magyarokkal. Egyebek között ezért a mai ruszin nyelv szókincsét illetően is jelentősen különbözik a mai ukrán nyelvtől, amelyben igen sok polonizmus (lengyel jövevényszó) van. Hiszen az ukránok őseinek egy rész (a mai nyugat-ukránok) évszázadokon keresztül a lengyel állam kötelékében éltek.

A hungarizmusokon kívül a mai ruszin nyelv tájszólásaiban elég sok dél-szlavizmus (elsősorban horvátizmus és szerbizmus) van, ami szintén egyértelműen arról tanúskodik, hogy a ruszinoknak dél-szláv (elsősorban horvát és szerb) őseik voltak. Előfordulnak, igaz ritkábban bolgár jövevényszavak is a mai ruszin nyelv tájszólásaiban, hiszen a mai Kárpátalja területére a IX. században belednyült a nagy bolgár állam északi nyúlványa, ahol a fehér horvátok, mint a ruszinok ősei érintkeztek és keveredtek az akkori bolgárokkal. A mai ruszin nyelv tájszólásaiban ugyancsak sok az óruszizmus (a vlach kolonizáció során a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területére annak idején érkező oroszokkal való etnikai keveredés folytán).

A felsoroltakon kívül a mai ruszin nyelv tájszólásaiban vannak még vlachizmusok (romanizmusok) – a vlach kolonizáció következtében (Kárpátalján) a vlachokkal és a románokkal való etnikai keveredés során és germanizmusok (a német és az osztrák kolonizáció következtében Kárpátalján) a németekkel, illetve osztrákokkal való etnikai keveredés során.

Végezetül meg kell említeni még a ruszin nyelvben a ruszizmusokat (az oroszokkal való etnikai keveredés során); a szlovákizmusokat (a szlovákokkal való etnikai keveredés során, hiszen a ruszinok a szlovákokkal már a Nagymorva Fjedelemség idejétől kezdve mindig szomszédságban éltek); a polonizmusokat (a lengyelekkel való etnikai keveredés folytán); az ukrainizmusokat (az ukránokkal való etnikai keveredés következtében).

Amint látjuk a ruszin nyelvnek más nyelvekkel való keveredése a történelem során szinte tükörképe a ruszin népnek más népekkel való etnikai keveredése folyamatának.

Hogy milyen nyelven beszéltek a ruszinok ősei? Több min valószínű, hogy ószláv vagy egyházi szláv nyelven. A mai szláv nyelvek közül a ruszin nyelv tájszólásai állnak legközelebb az egyházi szláv nyelvhez. Ezáltal a ruszinok értik meg a legkönnyebben a többi szláv nyelvet is.

A mai ruszin nyelvnek egyébként mintegy 17 tájszólása (dialektusa) van világvizonylatban. Ez is azt bizonyítja, hogy nem a ruszin nyelv az ukrán nyelv egyik tájszólása, hanem a ruszin nyelv maga is több mint egy tucat tájszólással rendelkezik. Tehát itt bőven van a nyelvészek számára kutatni való.

Magyarországon az 1993. évi nemzetiségi-kisebbségi törvény a ruszin etnikumot külön szláv népeknek ismerte el, a ruszin nyelvet pedig külön szláv nyelvként. Mégis, pont hazánkban, a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában jelent meg a mintegy 900 oldalas *Világ nyelvei* című kötet, azonban sajnos nem a nemzetközi hírű ruszinista nyelvész professzor Dr. Udvari István (Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék vezetője) írta a ruszinokról és a ruszin nyelvről szóló szócikket. Valójában ilyen szócikk a kötetben nincs is, hanem csak egy utalás van arra, hogy ha valaki a ruszinok és ruszin nyelv iránt érdeklődik, akkor keresse ezt az ukrán nyelv szócikkénél. Ily módon ezen kötet szerint a ruszin nyelv nem létezik, hanem csak az ukrán irodalmi nyelvnek egy tájszólása (dialektusa).

Amikor konzultáltam erről Dr. Udvari István professzorral, ő ezzel kapcsolatban azt mondta: „Nézd, sajnos, nekem nem ajánlották fel azt a lehetőséget, hogy én írjam meg ezt a szócikket, de ha módomban állt volna, akkor okvetlenül megírtam volna a ruszin nyelv szócikket.”

Ugyanakkor ebben a kötetben olyan ritka nyelvek is szerepelnek, mint például a liv nyelv, amelyet már csak néhány ember beszél Lettországon (egy finnugor nép volt valamikor), nos, ez külön nyelvként van bemutatva. De a ruszin nyelv, amelyen világviszonylatban több mint egy millióan beszélnek, az egyszerűen kimaradt ebből a nagy kötetből.

A mai ruszin nyelv legnagyobb problémája, hogy nem mindegyik ruszinok által is lakott országban kodifikálták irodalmi nyelvként. Az 1920. évi trianoni békediktátum a magyarokhoz hasonlóan megpecsételte a ruszinok sorsát is. Akár a magyarok, jelenleg ők is szétszórta élnek a mai trianoni Magyarországot körülvevő országokban: Szlovákiában, Lengyelországban, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában, Horvátországban, Szlovéniában, Ausztriában és Csehországban. De természetesen a mai Magyarországon is. Tehát amint látjuk, nemcsak magyar, hanem ruszin Trianon is volt. Ezért az egyes Trianon utáni országokban 1920 után a ruszin etnikum és a ruszin nyelv további fejlődése más-más úton történt. Ezzel ugyanakkor szertefoszlottak a XIX. század második felében és a XX. század elején a ruszin nemzeti eszmét hirdető ismert ruszin nemzeti ébresztők: Alekszander Duhnovics, Alekszander Pavlovics, Anatolij Kralickij, Julián Sztavrovcskij-Popradov, Alekszander Mitrák, Jevhenij Fenczik, Iván Szilyváj, Jevmenij Szábov, Oreszt Szábov, Kirill Szábov, Ioann Rakovcskij, Miháil Vrabely és mások azon álma, hogy a ruszin nép autonómiát kap a független magyar államon belül, vagy létrejön a független ruszin állam. Így megszűnt annak is a lehetősége, hogy a különböző államokban szétszórta élő ruszinság megalkossa az egységes ruszin irodalmi nyelvet, amit egyébként elmulasztottak az előbbieknél sorolt ruszin nemzeti ébresztők még a XIX. század második felében vagy a XX. század elején, amikor még létezett az egységes történelmi Magyarország, a Magyar Királyság. Ezt az egységes ruszin irodalmi nyelvet akkor épp a Szentkorona-eszme alapján lehetett volna kodifikálni, mert az akkori magyar hatóságok is érdekelve voltak abban, hogy óvják a magyarországi ruszin nyelvet a nagyorosz, illetve kisorosz (ukrán) nyelv káros beolvasztási kísérleteitől.

Napjainkban a ruszin nyelv hivatalosan csak Szerbiában (igaz már a két világháború között 1923 óta az akkori Jugoszláviában), Horvátországban, Szlovéniában, valamint Szlovákiában (1955 óta) van irodalmi nyelvként kodifikálva. A kodifikált ruszin irodalmi nyelv jugoszláviai változata a ruszin nyelv bácsszerémi tájszólása (dialektusa) alapján jött létre. 1923 óta ezen a nyelven több száz könyv jelent meg, újságot is publikálnak, illetve folyóiratokat is, rádió- és televízióadások is vannak, működik ruszin tannyelvű gimnázium (egyetlen a világon), valamint általános iskolák, ruszin nyelv és irodalom tanszék van az Újvidéki Egyetemen. Hasonló a helyzet Szlovákiában is (ruszin nyelvű könyvek, újságok, folyóiratok, rádió- és televízióadások, általános iskolák, a ruszin nyelv és kultúra intézete az Eperjesi Egyetemen), ahol a kodifikált ruszin irodalmi nyelv a kelet-szlovákiai Eperjes környéki ruszin tájszólások (dialektusok) alapján volt kidolgozva. A mai ukrainai Kárpátalján, ahol a ruszinok világviszonylatban is a legnagyobb számban élnek (mintegy 800 ezer főnek vannak ruszin gyökerei), a mai napig hivatalosan nincs kodifikálva az ottani ruszin irodalmi nyelv. Igaz, 2000 után ott is történt kísérlet egy ungvári tudományos konferencián a kárpátaljai ruszin irodalmi nyelv kodifikálására egyes ottani ruszin tájszólások (dialektusok) alapján. Az ukrán hatóságok azonban hivatalosan ezt nem ismerték el. Ennek ellenére egy ungvári ruszin könyvkiadó gondozásában ezen a nyelven rendszeresen megjelennek különböző könyvek. Egy ruszin nyelvű újság is forgalomba kerül időnként Ungváron. Magyarországon sajnos még mindig nincs kodifikálva a ruszin irodalmi nyelv. Ez elsősorban az eddig működő országos ruszin önkormányzatok hibájából történt. A magyarországi kormányok részéről eddig megvolt a jó szándék ebben a kérdésben.

A több mint ezer éves együttélés során a Szent Korona országában a ruszinok mindenben osztoztak a magyarokkal mind sikerekben, mind bajban. Fontos hangsúlyozni, hogy ez az együttélés mindvégig békés, konfliktusmentes volt.

A magyar honfoglalás után a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területén, amelyet a X–XII. században szinte átjárhatatlan sűrű erdők borították és ahol akkor a gypű elve működött, a fehérhorvátok, mint a ruszinok legrégebbi szláv ősei a székelyekkel együtt határországát végezték, védve a magyar állam északi és északkeleti határait. Ez a körülmény is cáfolja azokat az – egyes ukrán, sőt furcsa módon egyes magyar történészek által is terjesztett – alaptalan állításokat, miszerint a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területe nem tartozott a magyar államhoz a X–XIII. században, hanem az úgynevezett „senkiföldjét” képezte. Ez teljesen kizárt, mert ebben az esetben is komoly veszély fenyegette volna a magyar államot a Kijevi Ruszj vagy Halicsi-Volhíniai fejedelemség részéről. Az akkori gypű a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területén mintegy 30–40 km széles erdősávot jelentett állandó határórszolgálatlaltal. Fontos megjegyezni, hogy az akkori magyar uralkodók teljes mértékben megbíztak a fehérhorvát határőrökben, mint a magyar haza hűségese alattvalóiban.

Tekintettel arra, hogy a gyéren lakott mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területe a XIII. század közepéig a magyar uralkodók tulajdonában volt és főleg vadászterületnek számított. Az ott élő fehérhorvátok mint a ruszinok ősei szol-

ganépi szerepet is betöltöttek különböző beosztásokban és szerepkörökben, egyebek között a fejedelmi és királyi vadászatok során.

A Szentkorona-eszme szellemében a ruszinok ősei a magyarokkal együtt küzdöttek a tatár-mongol betolakodók ellen, és ennek során sokan közülük elesetek a csatákban. A tatár-mongol dúlás egyébként szörnyű pusztítást okozott a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területén, és az ott élő fehérlátók és magyarok közül csak azok éltek ezt túl, akik a kevésbé megközelíthető hegyvidéki vagy lápos helyeken rejtőzködtek.

Összhangban a Szentkorona-eszmével a ruszin folklórban a magyar uralkodók közül érdekes módon a legnépszerűbb az igazságos Mátyás király, a ruszinok jótevője volt. Különösen gyakran szerepel Mátyás király a ruszin népmesékben. Sőt, az egyik ruszin népmesében őt ruszin származásúnak és bizánci rítusú vallásúnak tekintik.

A ruszinok lakta mai kárpátaljai és kelet-szlovákiai területe a mintegy 150 éves török hódoltság éveiben nem volt török megszállás alatt, erre a vidékre elég sok alföldi magyar volt kénytelen menekülni a töröktől. A ruszinokkal együtt ők is részt vettek a portyázó törökök rablótámadásainak visszaverésében.

A ruszinok részvétele a Rákóczi-féle szabadságharcban

A több évszázados ruszin–magyar együttélésnek volt egy csodálatos megnyilvánulása: a ruszin nép aktív részvétele a Rákóczi-féle szabadságharcban a fejedelem oldalán az osztrák leigázók ellen.

A témának sajnos nincs olyan kiterjedt szakirodalma, amelyt megérdemelne. Pedig a történelmi Magyarországon pont a ruszinok voltak azok a szlávok, akik a magyar honfoglalástól egészen az első világháborúig több évszázadon keresztül a legtoleránsabbak voltak a magyarokkal szemben. Talán nem véletlen, hogy a magyarországi nemzetiségek közül a magyarok mellett épp a ruszinok vettek részt a legaktívabban a Rákóczi-féle szabadságharcban a fejedelem oldalán.

Az eddigi szakirodalomban a szerzők többsége sajnos nem próbálta feltárni, mi volt a magyarázata annak, hogy a ruszin jobbágyok, különösen a munkácsi és a szentmiklósi uradalomban ennyire ragaszkodtak földesurukhoz, II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Hiszen a magyar történelemben viszonylag ritkán adódott példa effajta hűségre.

Ezért elsősorban azt próbáltuk megfejteni, mi okozta ezt a végtelen ragaszkodást és ennek milyen előzményei voltak. Egyértelműen bebizonyosodott, hogy konkrét politikai, társadalmi, szociális, gazdasági és történelmi okai voltak. Ennek magyarázatát elsősorban abban kell keresni, hogy egyrészt a Rákócziak ruszin jobbágyaik számára adókedvezményeket, szabadságjogokat, túrhető életkörülményeket biztosítottak, másrészt az osztrákok, illetve németek nagyfokú ellenszenvet tanúsítottak a ruszinokkal szemben, és egyre jobban kiszákmányolták őket.

A vlach kolonizáció révén ruszin bevándorlókkal benépesült északkelet-magyarországi régió a Magyar Királyság létrejötte után királyi vadászterület lett.

A magyar királyok szabad adományozási jogokkal élve nagy területeket adományoztak Szepes megyében a Berzeviczy, a Görgey stb. családok őseinek; Sáros megyében a Tekule-nemzetségnek, a Czudaroknak; Zemplénben és Ungban a Drugetheknek stb. Az utóbbiak ruszin kolonistákkal népesítették be ezeket a területeket, akik az erdőségeket lassan kiirtották. Ily módon a korábbi királyi vadászterületek helyén nagy uradalmak keletkeztek: Sáros megyében a makovicai; Zemplén megyében a sztropkói, csicsvai és a homonnai; Ung megyében az ungvári; Bereg megyében a munkács-szentmiklósi; Máramaros megyében a huszt-rónaszéki.

A munkács-szentmiklósi uradalomnak sok ura volt, egyebek között Korjatovics Tódor litván fejedelem, Lazarevics István és Brankovics György szerb deszpoták stb. Az uradalom igazi felvirágoztatása akkor kezdődött, amikor a Rákócziak tulajdonába került. A Rákóczi-féle szabadságharc az uradalmat az események központi térségévé tette. Amikor II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1703-ban Vereckénél Magyarország területére lépett, a ruszinok őt nagy lelkesedéssel fogadták. Emlékirataiban a fejedelem a következőket írta: *„Mihelyt híre terjedt jöttömmek a munkácsi hercegségben, alig lehet elképzelni, hogy milyen igyekezettel és örömmel tódult hozzám a nép... Ezek az emberek gyermekestől, feleségestől jöttek és messziről meglátván engem, térdre ereszkedtek és orosz módra keresztet vetettek. Buzgóságukban és ragaszkodásukban nemcsak hogy élelemmel láttak el, hanem hazaküldvén nejeiket és gyermekeiket, maguk beállottak a seregembe és többé el sem hagytak s ... kinyilvánították, hogy velem akarnak élni-halni.”*

Amint Hodinka Antal megírta: *„Rákóczi maga, s ki más tehette volna, hiszen akkor még senki sem volt körülötte, jegyezte fel ezt a fogadtatást. Következőleg holtbizonyos, hogy ez a képzelhetetlen örömmel a határig eléje jött s orosz módra letérdelő s keresztet vető nép, az ő munkácsi és szentmiklósi jószágain lakó ruszin jobbágy nép illetve az ő birtokát alkotó munkácsi uradalom 128 és a szentmiklósi uradalom 33, összesen 161 ruszinlakta falujának a jobbágynépsége volt az, amely hihetetlen ragaszkodásában már ott a határon, amikor még Károlyi Sándor dolhai győzedelmes fellépése után éppenséggel nem lehetett tudni, hogy a nemeség hogyan fog viselkedni, felcsapott Rákóczi katonájának, kinyilatkozván, hogy vele és érte él-hal. És holtbizonyos az is, hiszen maga a fejedelem mondja, hogy azaz az elhatározással lett az ő katonája, még pedig akkor, amikor néhány idegen fegyveresen kívül még egy szál katonája sem volt, hogy haláláig kitart mellette és hűségesen szolgálja. Valamint az is bizonyos, hogy ez az egyszerű falusi jobbágyosság adott szavát, ottan tett elhatározását mindvégig megtartotta, meg nem másította. Mondom, hogy mindez szintolyan holtbizonyos. Hisz a fejedelem már e szavaival kijelentette, hogy beállottak... és többé el nem hagyták.”*

Nem véletlen, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem meghatódva „gens fidelissima”, azaz leghűségesebb népének nevezte a ruszinokat. A lehetőségek szerint igyekezett megkönnyíteni a ruszin jobbágyai életkörülményeit. Az utóbbiak ezt a fejedelem iránti ragaszkodással viszonyozták.

Rákóczi 1703. augusztus 28-án kiadta a *„jobbágyáságrul való pátenst”*. Az utóbbi szerint az a jobbágykatoná, aki a szabadságharc érdekében fegyvert fo-

gott, feleségével és gyermekeivel együtt mentesült a földesúri terhek és az állami adó alól. Akik viszont nem lettek Rákóczi katonái, azoknak továbbra is kellett teljesíteni a szokásos szolgáltatásokat. Az 1708 évi sárospataki országgyűlés a fejedelem mellett végig kitartó jobbágykatonáknak végleges szabadságot adott. Ezek az intézkedések is elősegítették a ruszinok ragaszkodását a fejedelemhez és kitartásukat a szabadságharc ügye mellett.

A munkácsi uradalom ruszin falvaiból II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez 389 ruszin jobbágykatonára csatlakozott, míg a szentmiklósi uradalomból 44. Tehát összesen 433 ruszin katona csatlakozott a fejedelemhez. A két fenti uradalom 161 ruszin faluja közül 107 adott, 54 pedig nem adott katonát a szabadságharc számára. Érdekes módon a fejedelem mellé álló ruszinok zöme a síkvidéki vagy dombvidéki főleg dolisnyánok (síkvidéki ruszinok) által lakott falvakból származtak. Az utóbbiak gazdálkodás és műveltség dolgában jóval felülmúlták a bojkók által lakott hegyvidéki (verchovnai) falvakat. A ruszin katonák közül 17-en töltöttek be vezető tisztségeket (1704. évi állapot szerint): 1 saját seregbeli főhadnagy, 2 palotás hadnagy, 2 hajdú hadnagy, 3 vicehadnagy, 3 strázsamester, 3 palotás zászlótartó, 1 hajdú zászlótartó, 2 hajdú tizedes.

Tekintettel arra, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem nem volt hajlandó a szatmári béke után hűségesköt tenni a bécsi udvarnak, ruszin jobbágykatonáinak a sorsa is megpecsételődött. Egyes ruszin falvak elnéptelenedtek vagy ruszin jobbágyaik száma jelentősen csökkent. Így például 1704-ben a szabadságharc kezdetén egy összeírás alapján 95 ruszin faluban összesen 1170 jobbágy élt, ugyanakkor 1711-ben 128 ruszin faluban már csak 467. Vajon mivel lehet magyarázni ezt a jelentős létszámcsökkenést? Sok ruszin jobbágykatonára esett a szabadságharc során. Sokan bujdosók lettek és örök időkre elhagyták szülőfalvaikat. Egyesek a szomszédos magyar megyékbe, Szabolcsba, Szatmárba, Ugocsába menekültek. Egy 1711-es forrás szerint volt ruszin szabadságharcos katonák telepedtek le „Mándokon, Petriben, Pócson, Kanódon.” A felsoroltakon kívül ruszinok a Rákóczi-féle szabadságharc leverése után még több tucat más Szabolcs és Szatmár megyei faluban is letelepedtek. Ők fokozatosan majdnem mind elmagyarosodtak, és jelenleg ők alkotják a magyarországi görög katolikusok jelentős részét. Napjainkban is Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több tucat faluban és városban görög katolikus templom és parókia van, ahol már csak magyarul miséznek. Máriapócson van az egész Kárpát-medencei ruszinság egyik legfontosabb görög katolikus zarándokhelye, ahol ritkán még egyházi szláv nyelven is miséznek.

A bécsi udvar a II. Rákóczi Ferenc fejedelem munkácsi és szentmiklósi uradalmát előbb báró Haber-nek adta bérbe, majd 1721-ben Schönborn mainzi érseknek adományozta, aki egyúttal a német birodalom kancellárja volt. Ezzel megkezdődött a ruszinok kegyetlen kizsákmányolása az osztrák-német leigázók által egészen az első világháborúig.

***

A Szentkorona-eszme ruszin és magyar összefogásának szép példája volt a magyarországi ruszinok részvétele a magyarokkal együtt az 1848-49-es szabadság-

harcban és forradalomban az osztrák elnyomók ellen. Az osztrákok, okulva a ruszinok aktív jelenlétéből a II. Rákóczi Ferenc fejedelem osztrákellenes szabadságharcában, mindent megtettek annak érdekében, hogy lehetőleg a magyarok ellen hangolják a magyarországi ruszinokat. Annál is inkább, mert az osztrákok a magyar forradalom leverésére segítségül hívták a cári Oroszország hadseregét. A magyarországi ruszinok etnikai emlékezetük alapján tudták, hogy az őseik között voltak óoroszok is, és mint szlávok bizonyos szimpátiával viseltettek az orosz katonák iránt. Ráadásul a Magyarországon tartózkodó orosz csapatok parancsnokai is hirdették a ruszinokkal szembeni toleráns viselkedés szükségességét. Sőt, az egyik ismert oroszbarát (ruszofil) ruszin nemzeti ébresztő, Adolj Dobrjanszkij – elárulva a magyar haza érdekeit – az osztrákokat kiszolgálva, a megszálló orosz csapatok mellé rendelt osztrák kormánybiztos lett. Júdás szolgálatait a magyar szabadságharc és forradalom leverése után az osztrákok azzal honorálták, hogy kinevezték a ruszinok lakta négy vármegyét (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros) egyesítő úgynevezett Ungvári körzet egyik elöljárójának.

Minden magyarellenos osztrák propaganda ellenére a magyarországi ruszinok többsége nem árulta el magyar testvéreit. A ruszinok emlékezetében még éltek a II. Rákóczi Ferenc fejedelem szabadságharcának eseményei, amelynek leverése után a ruszinok saját bőrükön tapasztalhatták az osztrák és a német leigázó urak egyre erősödő sanyargatását és kizsákmányolását. A ruszinok azt sem felejtették el, hogy az osztrákok felszámolták valamikori magyarok adta kiváltságait, és mélységesen lenézték őket. Ezért a magyarországi ruszinoknak semmiféleképpen nem állt érdekükben, hogy – csatlakozva az orosz csapatokhoz – az osztrákok oldalán harcoljanak a magyarok ellen. Ellenkezőleg: mintegy 20 ezer magyarországi ruszin harcolt a magyarok oldalán az 1848-1849-es szabadságharcban és forradalomban. A ruszin származású Vasvári (Fejér) Pál lett a magyar szabadságharc és forradalom egyik vezéregyénisége, egyik legjobb szónoka, az akkori ifjúság egyik kedvence. Édesapja, id. Fejér Pál görög katolikus parókus volt, és mind ruszin és egyházi szláv nyelven, mind magyar nyelven is misézett. Vasvári Pál a forradalom egyik csatájában esett el, egész fiatalon, 23 évesen. Jó barátságban volt Petőfi Sándorral, valamint Kecskés Pállal, a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség akkori püspöke Popovics Bazil titkárával.

A görög katolikus Vasvári Pál országos népszerűsége, barátja Kecskés Pál segítőmunkája, valamint Popovics Bazil munkácsi görög katolikus püspök pozitív támogató magatartása a magyar szabadságharc és forradalom kérdésében azt eredményezte, hogy a magyarországi ruszin görög katolikusok tömegesen csatlakoztak a magyarok oldalán az osztrákellenes szabadságharchoz. A magyar Szentkorona-eszméhez való hűséget elsősorban a ruszin görög katolikus papok jelképezték. 82 felszentelt ruszin görög katolikus pap vett részt a magyar szabadságharcban és forradalomban, mint nemzetőrtsiszt, táborigazgató és haditudósító. Hazafias érzelmektől vezérelve 51 ungvári görög katolikus kispap cserélte fel papi öltözékét a forradalmi honvéd mundérra. Hősiesen harcolt a magyarok oldalán Bacsinzky Mihály görög katolikus kispap is, aki nagy fizikai erővel rendelkezett. Kossuth Lajos az egyik katonai szemlén Debrecenben

meglátva a nagytermetű Bacsinszky Mihályt megkérdezte tőle: „Mi volt az Ön polgári foglalkozása? – Kormányzó Úr, ruszin kispap voltam. – Akkor legyen az én Kinizsim.” Bacsinszky Mihály a temesvári ütközetben esett el. Amikor Kossuth Lajos a forradalom bukása után kényszerű emigrációba vonult, egy ruszin küldöttség felkereste őt turini házában. Amikor Deszkó János beregi főesperes tiszteletteljes meleg szavakkal üdvözölte Kossuth Lajost, ő meghatódva így válaszolt: „Igaz, a történelem beigazolja, hogy a kárpátaljai nép és klérus a haza iránti hűséget minden időben tanúsította. Meghajlom hazafiságuk előtt. Fogadja köszönetemet és adja át szívből jövő üdvözlőmet Kárpátalja derék klérusának és vezetése alatt álló népének.”

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után a Magyar Királyság sokkal több önállóságot kapott az Osztrák-Magyar Monarchián belül. A történelmi Magyarországon élő ruszinok abban reménykedtek, hogy ezzel sorsuk jobbra fordul, mint az korábban volt, amikor az osztrák urak és tisztviselők őket egyre jobban sanyargatták és mélységesen lenézték, mert emlékeztettek arra, hogy a ruszinok mind II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharc, mind az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc során a magyarok oldalán az osztrákok ellen harcoltak.

Az előbbiek során már említést tettünk a földrajzi determinizmus jelentőségéről, a Szent Korona országának Európában szinte egyedülálló térbeli elhelyezkedéséről a Kárpátok-Duna medencében. Isten adta azt a szerencsés lehetőséget, hogy a honfoglaló magyarok pont itt telepedjenek le. Dél felől északra menet a Szent Korona országában különböző természeti tájak váltották egymást: síkvidékek, dombvidékek, középhegységek, magashegységek. A síkvidékek kedvező talajadottságaik és éghajlati viszonyaik miatt kiválóan alkalmasak voltak a földművelésre, gabona-, zöldség-, gyümölcstermesztésre /állattenyésztésre/ szarvasmarha-, juh-, ló-, sertés-, baromfityénysztésre; a dombvidékek a földművelés egyes ágainak fejlesztésére /elsősorban zöldség-, gyümölcstermesztésre, szőlészetre/ és az állattenyésztésre; a közép- és magashegyek elsősorban állattenyésztésre és erdőgazdálkodásra/- A dombvidékek, közép- és magashegyek még különböző ásványkincsekben is gazdagok voltak. Mindez elősegítette azt, hogy a Szent Korona országának egyes körzetei között az egymásra való ráutaltság elve alapján előnyös gazdasági és társadalmi kapcsolatok alakultak ki a földrajzi területi munkamegosztás keretében.

Mivel a történelmi soknemzetiségű Magyarország Európa egyik közepesen nagy országának számított, lehetőség nyílt az országon belüli integráció kialakítására, különösen az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után. Mellesleg ez az integráció akkor sokkal hatékonyabban működött, mint a mai – véleményünk szerint kevésbé hatékony – magyar részvételű európai uniós integráció. Ruszin vonatkozásban ez a munkamegosztás és integrációs kapcsolat a ruszinok lakta Szepes, Sáros, Abauj-Torna, Zemplén, Borsod, Szabolcs, Szatmár, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros megyék, valamint a magyarok lakta alföldi Hajdú, Bihar, Szolnok, Békés, Csongrád megyék között dinamikusan fejlődött. Ezt elősegítették a különböző közlekedési utak: víziutak /Tisza folyó/, vasútvonalak és közútvonalak.

Az erdőkben és fában, valamint konyhasóban gazdag Máramaros megyében élő ruszinok között szép számban voltak kitűnő tutajosok. Ezek a Tiszán és mellékfolyóin levezényelték a fatutajokat Tokajig, Szolnokig, Csongrádig, Szegedig. A tutajokra Aknaszlatinán konyhasókockákat rögzítettek, és a sót a faanyaggal együtt eladták az említett alföldi városokban. Cserébe búzát vagy kukoricát és más nekik szükséges terméket vásároltak. Ezeket vagy vasúton, vagy közúton szállították haza, a kárpátaljai ruszin falvakba.

A Szent Korona országa más eszközökkel is gondoskodott a gyenge minőségű és kedvezőtlen éghajlati adottságú dombvidéki és hegyvidéki ruszinok lakta falvak /a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területén/ zavartalan élelmiszer-ellátásáról. A mai ruszinok dédapáik, illetve ükapáik elbeszéléseiből tudják /etnikai emlékezés/, hogy őseik – ahogy ők mondják – a „magyarok alatt” éltek sokkal jobban, mint a mai Ukrajnában. Hagyományosan minden évben a ruszin asszonyok illetve férfiak elszegődtek aratómunkásként a történelmi Magyarország alföldi megyéibe. Munkájukat vagy természetben gabonával / búzával, illetve kukoricával/, vagy pénzzel honorálták. Szívesen vállaltak ők munkát Magyarország gyümölcs- és szőlőtermő vidékein is, különösen gyümölcszedés vagy szőlőszüret alkalmából. Mint kitűnő ácsok a ruszin férfiak elég nagy számban vettek részt különböző építkezéseken, különösen a történelmi Magyarország nagy városai-ban és elsősorban Budapesten. Így ruszin ácsok és más építőipari szakmunkások és segédmunkások is dolgoztak a milleniumi építkezéseken Budapesten, és egyebek között a magyar parlament felépítésében is részt vettek.

A Szentkorona-eszme legszebb és legeredményesebb megnyilvánulása volt a magyar nevelőanya gondoskodása a ruszin népről a magyar állam által kezdetben „rutén akció”, később pedig „hegyvidéki akció” néven meghirdetett program. Az utóbbi azt tűzte ki célul, hogy modern alapokra helyezi elsősorban a dombvidéki és a hegyvidéki – a mai Kárpátalja területén élő – ruszinok gazdálkodását a földművelésben és az állattenyésztésben és ezáltal megjavítja életkörülményeiket.

Az előzményekhez hozzátartozott, hogy a II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharc bukása után az osztrák urak egyre jobban kizsákmányolták a falusi ruszin népet azért, hogy egyre több földet vettek el tőle és egyre nagyobb adóterheket vetettek ki rá. Tetézte a helyzetet a ruszinok vonatkozásában nem a legszerencsésebben végrehajtott úrbérrendezés is, és az azzal kapcsolatos tagosítás. Az utóbbiak miatt a ruszin parasztok az általuk az úrbérrendezésig közösen használt kaszálókat, legelőket, makkoltató helyeket elveszítették, mert azok nagy része például Bereg megyében a Schönborn-hitbizomány tulajdonába került. A hitbizomány területével országosan a legnagyobbak közé tartozott és 240 000 katasztrális holdat tett ki, ami a Bereg megye összterületének 37%-a volt. Ugyancsak ezen hitbizományhoz tartozott a Bereg megye erdősegeinek 70% (185 000 katasztrális hold), a legelők 26% (20 000 katasztrális hold), a rétek 15% (12 000 katasztrális hold). Mondanunk sem kell, hogy a Schönborn –hitbizomány (uradalom) tulajdonosai osztrák németek voltak, akik a magyar uraktól eltérően túlságosan nem kedvelték a ruszinokat. A helyzetet súlyosbította az a körülmény, hogy a II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharcig viszonylag jó körülmények között élő kárpátaljai ruszinok – az addig főleg állattenyésztési mezőgazdasági foglalkozásuktól – az ál-

latállomány fokozatos csökkenésével egyre inkább, különösen a XIX. században kezdtek áttérni a földművelésre. A domb- és a hegyvidékek miatt a földművelés produktivitása nagyon alacsony volt kis hozamokkal. Ez egyértelműen a ruszin falusi lakosság elszegényedéséhez vezetett, mert a domborzati viszonyok inkább az állattenyésztés fejlődésének kedveztek.

A kárpátaljai ruszinok életkörülményei különösen rosszabbodtak az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után a XIX. század 70-es éveiben. Ennek hatására megkezdődött tömeges kivándorlásuk a tengerentúlra, elsősorban az USA-ba.

Firczák Gyula (1836-1912), aki 1891 és 1912 között volt munkácsi görög katólikus püspök és ismert ruszin nemzeti ébresztő az elsők között hívta fel a magyarországi kormány figyelmét a kárpátaljai ruszinság válságos és nyomorúságos helyzetére 1896-ban és megállapodott gróf Bánffy Dezső miniszterelnökkel, hogy Máramaros, Bereg, Ung és Zemplén megyék ruszinjainak életkörülményeit sürgősen meg kell javítani ezzel is fékezve tömeges kivándorlásukat a tengerentúlra (USA, Kanada). Ugyancsak 1896-ban jelent meg Halász Géza publicista „Ötvenezer bereg-megyei orosz létkérdése” című brosrúája, amelyben egyebek között azt írta, hogy a ruszin nemzetiség a nemzettest integráns része és így a „végpusztulástól” való megóvása a magyar állam feladata. Szerinte az addig alkalmazott népsegélyezés csak „a jótévő lélek csendes önámítása” volt. Halász Géza hathatós állami gazdasági és erkölcsi beavatkozást sürgetett.

1897-ben Firczák Gyula püspök és 14 országgyűlési képviselő „Emlékiratot” küldött a miniszterelnöknek és öt miniszternek: vallás és közoktatásinak, kereskedelmének, belügyinek, földművelésügyinek, pénzügyinek. Ebben egyebek között sürgették, hogy az állam ne csak segélyeket adjon a ruszinoknak, hanem a gazdasági és erkölcsi pusztulásukat előidéző okokat is felszámolja, valamint hozzon létre egy olyan intézményrendszert, amely elősegítené életkörülményeik javulását.

Erre reagálva a magyar Földművelésügyi Minisztérium 1897 őszén elindította a „rutén, vagy hegyvidéki akciót” először Bereg megye szolyvai járásában. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter Egán Edét bízta meg a program vezetésével és irányításával. Egán Ede (1851-1901) ír származású Vas megyei borostyánkői földbirtokos, az akkori korszak európai szakműveltséggel rendelkező mezőgazdásza volt. Tanulmányait Halleban és Bécsben végezte, szászországi és csehországi földbirtokokon gyakornokoskodott. Szakmai utazásokat tett Németországban, Ausztriában, Angliában és Olaszországban. Részt vett a magyar Földművelésügyi Minisztérium Állattenyésztési Osztályának megszervezésében, majd annak vezetője lett. Országos Tejgazdasági Felügyelő is volt, és mint ilyen, beutazta Magyarország hegyvidéki körzeteit. A havasi gazdálkodás magyarországi meghonosításának nagy pártfogója volt.

Egán Ede Kárpátjára utazott, ott felvette a kapcsolatot Firczák Gyula püspökkel, megfordult sok kárpátaljai ruszin faluban, találkozott az ott élő ruszin emberekkel, és tanulmányozta azok gazdálkodási szokásait és életkörülményeit. A kárpátaljai ruszinság körében szerzett benyomásairól és ennek alapján kidolgozott terveiről Egán Ede bizalmas jelentésben számolt be 1898. januárjában a magyar Földművelésügyi Minisztérium felé. Miután a minisztérium ezt a je-

lentést elfogadta, Darányi Ignác miniszter Egán Edét kormánybiztosi jogkörrel kinevezte a hegyvidéki akció kirendeltségének élére. Egán Ede fogalmazása szerint az akció feladata: „az ország legelmaradottabb, de határszéli fekvésénél fogva mégis annyira fontos részén olyan állapotokat teremteni, amelyek az ott lakó népnek legalább a legerényebb megélhetést biztosítják”. Az akcióprogram fő céljai a következők voltak: a tudatos gazdálkodás meghonosítása a hegyvidéki földművelő nép körében, a havasi legeltetés, az állattenyésztés fejlesztése, a szántóföldek és hegyi havasi legelők bérbeadásánál közvetítés, hitelfogyasztási-értékesítő szövetkezeti hálózat kiépítése, a háziipar meghonosítása, a ki- és bevándorlás kérdésének rendezése körüli közreműködés és minden olyan tevékenységben való részvétel, mely a nép helyzetének és anyagi jólétének az előmozdítására irányul. A „rutén, vagy hegyvidéki akció” kezdetben 1898-ban csak Bereg megye szolyvai járásában, majd 1899-ben egész Bereg megyére, 1900-ban Máramaros és Ung megyére, 1903-ban Ugocsára és Zemplénre, 1912-ben pedig Szepes megyére is kiterjedt.

A „rutén, vagy hegyvidéki akció” kirendeltsége: működésének első eredménye volt a Schönborn-uradalommal megkötött bérleti egyezmény. Ennek következtében a kirendeltség 12 622 katasztrális hold földet osztott szét, 41 falu 4303 ruszin földművelője között, kezdetben 1 év próbaidőre, majd 1898 októberétől 11 évre. Az állattenyésztés fellendítése érdekében Egán Ede megszervezte a külföldi állatok beszerzését és elosztását. 1898. és 1901. között a kirendeltség Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros megyében több száz Svájcból, ill. Tirolból behozott üszőt osztott szét. Ezen kívül a kárpátaljai havasi (alpesi) állattenyésztés fellendítése érdekében a kirendeltség tanulmányutakat szervezett Svájcba, Tirolba, Vorarlbergbe, Bajorországba a ruszin gazdák részére és egyúttal szorgalmazta a svájci gazdák kárpátaljai betelepődését. 1898-tól kezdve 3 mintagazdaságot szerveztek Szolyván, Alsó Vereckén, és Volócon a havasi gazdálkodás népszerűsítése érdekében.

A szarvasmarhatenyésztés fellendítése mellett a kirendeltség igyekezett a ruszin lótenyésztést is segíteni, egyebek között az állományjavítás érdekében lipicai mének behozatalával Szolyvára. A juhászatot is próbálták fellendíteni, korszerű anyajuhok és tenyészkosok bevezetésével. A baromfitenyésztést a mintagazdaságokon és a tojást értékesítő szövetkezeteken keresztül próbálták segíteni. A kirendeltség támogatta a korszerű méhészet elterjedését is, a ruszin gazdák számára ingyen biztosítottak méhészeti eszközöket.

A létrehozandó hitelszövetkezetek és a velük szoros kapcsolatban lévő áru-raktárak működésének fő célja volt: „az áru- és a pénzüzsora kiiktatása, normális hitelviszonyok biztosítása, a tőkeszegénység enyhítése, a lakosság olcsó és jó minőségű áruval való ellátása”.

A hitelszövetkezetek mellett a kirendeltség fogyasztási és értékesítési szövetkezeteket is szervezett a ruszin gazdák számára.

A program nagy figyelmet fordított a ruszinok körében a házi kézművesipar fejlesztésére: kosárfonás, fafaragás, asztalostárgyak gyártása, szövés, hímzés stb.

Tekintettel arra, hogy a hegyvidéki ruszinok jelentős része analfabéta volt, a kirendeltség támogatta a különböző iskolatípusok elterjedését, de elsősorban a

gazdasági és ipari iskolákét. A létrehozott gazdasági iskolákban 1898. és 1914. között 1920 ruszin ifjú gazdát képeztek ki, 50 tanfolyamon pedig mintegy 10 000 ruszin gazda szerzett képesítést. A házi kézművesipari szakmában 120 tanfolyamon 5489 ifjú ruszin kapott kiképzést.

A munkanélküliség enyhítésére a házi kézművesipari műhelyekben 14 187 ruszin ember kapott munkát.

A kirendeltség minden eszközzel küzdött a ruszinság körében sajnos nagyon elterjedt alkoholizmus ellen, és propagálta a józan életmód bevezetésének szükségességét és a kocsmái ivóhelyek számának csökkenését.

A „rutén, vagy hegyvidéki akcióhoz” hasonló gazdasági megújulási program a mai Kárpátalja területén sem azt megelőzően, sem később nem volt a gyakorlatban. Egán Edének, a „rutén vagy hegyvidéki akció” magyar kormánybiztosának a tevékenysége nagy szimpátiát váltott ki a falusi ruszin emberek körében. Is-tenadta jótévőnek nevezték őt. De voltak bizonyos érdekcsoportok, akiket Egán Ede programja és tevékenysége rendkívüli mértékben idegesített, mert sértette az ő gazdasági érdekeiket. Ezért talán nem véletlen, hogy Egán Ede sorsa tragikusan végződött. 1901. szeptember 20-án Ungvárból Szerednye faluba vezető úton Egán Edét orvul meggyilkolták. A hivatalos verzió szerint öngyilkos lett, de a rokonok és barátok, kollégák elmondása alapján erre semmi motivációja nem volt. Egán Ede magyar kormánybiztos, aki a magyar nép gondoskodását a ruszin népről valósította meg, felejthetetlen „rutén, vagy hegyvidéki akciójával” ma is élénken él a kárpátaljai ruszinok emlékezetében.

Az első világháború éveiben a magyarországi ruszinok hősiessen harcoltak a magyarokkal együtt mind az orosz, mind az olasz fronton. Az orosz fronton a magyar hadsereg fontos feladata volt a Szent Korona országa sérthetetlen határainak megvédése a cári Oroszország hadseregével szemben. A cári Oroszország ugyanis eltökélte, hogy mindenáron saját területéhez csatolja az Osztrák-Magyar Monarchia Ausztriához tartozó ukránok lakta Galíciát és Bukovinát, sőt a történelmi Magyarországhoz tartozó ruszinok lakta mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia körzeteit. Ennek érdekében már az első világháborút megelőzően és a háború alatt ügynökei révén a cári Oroszország aktív magyarelles propaganda folytatott a ruszinok körében. A cári orosz hadsereg parancsnoksága arra számított, hogy ezen propaganda hatására a ruszinok a mai Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területén – az orosz hadsereg közeledésének hírére a történelmi Magyarország határaihoz – népfelkelést szerveznek, orosz fogalmazás szerint „ügymond az ezeréves magyar leigázás ellen”. A gyakorlatban azonban a ruszinok nem dőltek be a felfurcsos orosz propaganda hamis magyarelles felhívásainak csapdájába. Ellenkezőleg a ruszin katonák a magyar hadsereg soraiban hősiessen védtek szülőföldjüket az orosz betolakodókkal szemben. Amikor a cári orosz csapatok megközelítették a történelmi Magyarország határait, közeledésük hírére sok ruszin család – tartva az orosz kegyetlenkedésektől – fejesztve menekült délre, pl. az Ung megyeiek Szabolcs megyébe. Édesanyám elmondása szerint az ő családjuk is – felrakva a szekérre a legszükségesebb holmikat – az Ung megyei Sóslakról egészen Kisvárdáig menekült. Azon ruszinok, akik ott-hon, a falvaikban maradtak, saját bőrükön meggyőződhetek, milyen kegyetle-

nek voltak velük szemben egyes katonák a cári orosz hadseregből (elsősorban a doni, kubányi orosz, és a zaporozsjeji ukrán kozákok, valamint a különböző török népek (tatárok, kazahok, üzbégek, türkmének, kirgizek, azerbajdzsánok) képviselői, hiszen ez a hadsereg egy soknemzetiségű konglomerátumot képezett. Az első világháború során sok magyarországi ruszin katona vagy elesett a fronton, vagy orosz hadifogságba került. A legszerencésebbek visszatérhettek a frontról saját falvaikba.

A Szent Korona országa – a ruszinok szempontjából – egyik legfontosabb intézkedését az első világháború végén az Osztrák-Magyar Monarchia, illetve a Magyar Királyság szétesése előtt hozta azzal, hogy 1918. december 22-én a 10. számú törvénnyel a Károlyi Mihály-féle kormány megadta a kárpátaljai ruszinoknak az autonómiát a magyar államon belül „Ruszka Krajna” (Orosz Határvidék) néven. Ez magába foglalta Ung, Bereg, Ugozca, Máramaros megyék területét. Szepes, Sáros, Abaúj-Torna, Zemplén megyék hozzácsatolását ehhez az autonóm területhez elnapolták a „jobb idők beálltáig”.

A ruszin autonóm terület legfelső végrehajtó szerve a Budapesten lévő Ruszin Ügyek Minisztériuma lett. Munkácson pedig a kormányzó hivatala volt. A „Ruszkai Krajna” 42 tagú ideiglenes közigazgatási tanácsát 1919. február 5-én választották meg. Ennek első elnöke Oreszt Szábov (Szabó Oreszt) ruszin nemzeti ébresztő lett, helyettese Avgusztin Stefán (Stefán Ágost). 1919. április 4-én megtartották a választásokat a „Ruszkai Krajna” Szojmiájában (Parlamentjében), amelyre 36 képviselőt választottak be.

A Kun Béla-féle Tanácsköztársaság a „Ruszkai Krajna” megnevezését a „Tanácsai (Szovjet) Ruszkai Krajnára” változtatta meg, a Ruszin Ügyek Minisztériuma pedig „Ruszin Népi Biztosság” lett. 1919. május közepén azonban a kisantant cseh és román katonai csapatai kiszorították Kárpátalja területéről a magyar vöröshadsereget, és egyúttal felszámolták a magyar „Ruszkai Krajna” intézményrendszerét.

Irodalomjegyzék

- Bélay Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. Budapest, 1943.
- Bendász István: Az 1848–49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegeye. Ungvár, 2000.
- Botlik József: Egán Ede, a rutén nép megmentője. A VII. Nemzetközi Ruszinisztikai Konferencia előadásai. 37-51. oldal, 2001., Budapest, Magyarországi Ruszin Kutató Intézet kiadványa.
- Bonkáló Sándor: A Rutének (Ruszinok). Budapest, 1940.
- Gottfried Barna: A „rutén akció” Bereg vármegyében (1897-1901). A VII. Nemzetközi Ruszinisztikai Konferencia előadásai 52-59. oldal 2001., Budapest, Magyarországi Ruszin Kutató Intézet kiadványa.
- Hodinka Antal: A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk. Budapest, 1923.

- Hodinka Antal: II. Rákóczi Ferenc fejedelem és a gens fidelissima. Pécs, 1937.
- Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája. Ungvár, 1881–1882.
- Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye. Beregszász, 1996.
- Magocsi Paul Robert: The Shapping of a National Subcarpathian Rus 1848–1948. Cambridge-London, 1978.
- Magocsi Paul Robert: The Language Question Among the Subcarpathian Rusyns. Fairview, 1987.
- Mészáros Károly: A magyarországi oroszok története. Pest, 1850.
- Popovics Tibor Miklós: Adalékok a ruszinok néprajzához, különös tekintettel a fával kapcsolatos tradicionális foglalkozásaikra (XVIII-XX. század). Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából – I. kötet 185-202. oldal, 1996. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.
- Popovics Tibor Miklós: Adatok a ruszin etnonim értelmezéséhez. Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából – II. kötet. 175-189. oldal, 1998. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.
- Popovics Tibor Miklós: A migráció szerepe a ruszin etnikum kialakulásában és területi elhelyezkedésében. In: Migráció (Tanulmánygyűjtemény) I. 157–168. KSH. Budapest, 1998.
- Popovics Tibor Miklós: A Szent István Korona és a ruszinok. A Szentkorona-eszme és a Szent Korona népei. A Millenniumi konferencia szerkesztett előadásai. 2000. május 18. Budapest, 2000.
- Popovics Tibor Miklós: Vlach jog – vlach kolonizáció. Adatok a ruszin települések létrejöttének kérdéséhez. Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából. 2000. 3. kötet, Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.
- Popovics Tibor Miklós: II. Rákóczi Ferenc fejedelem és a ruszinok. Országos Ruszin Hírlap, 2002. 9–12. szám, 2003. 1. szám., Budapest
- Szabó István: Ugocsa megye. Budapest, 1937.
- Szabó Oreszt: A magyar oroszokról (Ruthének). Budapest, 1913.
- Szulincsák László: Mikor történt a kárpátaljai rutének betelepülése hazánkba? Ungvár, 1918.
- Dr. Tóth Zoltán József: A Szent Korona, a magyarság és a velünk élő népek. A Szentkorona-eszme és a Szent Korona népei. Millenniumi konferencia szerkesztett előadásai. 2000. május 18. Budapest, 2000.
- Udvari István: Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Nyíregyháza, 1984.
- Vigh Kálmán: Borostyánkői Egán Ede a hegyvidéki nép jótévője (1859-1901). A VII. Nemzetközi Ruszinisztikai Konferencia előadásai 111-119. oldal 2001., Budapest, Magyarországi Ruszin Kutató Intézet kiadványa.

*Dr. Popovics Tibor Miklós igazgató
Magyarországi Ruszin Kutató Intézet*